може покинути школу і все це загалом негативно позначиться на фінансовому забезпеченні школи.

Отже, виважені та відповідальні рішення можуть прийматись учнями тільки в процесі колективного обговорення проблеми, чого можна досягти засобом організації самоврядування, представленого загальними шкільними зборами.

За результатами пошукової роботи можемо зробити наступні висновки:

– поняття "демократія" в контексті школи ми розуміємо як надання повноважень всім учасникам навчально-виховного процесу колегіально приймати і виконувати рішення стосовно шкільного життя і сприймати отриманий результат як заслужений;

– головним чинником демократизації навчально-виховного процесу в школі є вільне відвідування занять і розвинена система самоврядування;

– концепції західних демократичних шкіл базуються на принципі Д. Дьюї про природовідповідність процесу навчання дітям, а, отже, непотрібною стає додаткова мотивація учнів до навчання. Цим зумовлено введення вільного вибору навчальних предметів і скасовано обов'язкове відвідування занять учнями;

– основним законодавчим і виконавчим органом самоврядування у європейських та американських демократичних школах є загальні шкільні збори, повноваження яких дещо варіюють у різних школах, але залишаються доволі широкими;

– шкільне самоврядування є неефективним за умов недопущення окремих учнів до обговорення та прийняття рішень на шкільних зборах, скасування дорослими прийнятого учнями рішення або ігнорування його виконання, що може істотно похитнути рівень довіри учнів до самоврядування, поставити під сумнів доцільність його існування і зменшити рівень демократії в школі;

– система самоврядування демократичних шкіл дозволяє вирішувати багато педагогічних завдань: робить учнів діяльними суб'єктами навчально-виховного процесу та формує в них активну життєву позицію; виховує в учнів почуття відповідальності за власний рівень освіти і коригує їхню поведінку; сприяє набуття учнями досвіду самостійного прийняття рішень і формуванню таких особистісних рис, як комунікабельність, впевненість, цілеспрямованість, почуття власної гідності, толерантність, здатність до самоактуалізації та самовизначення, тощо;

– чим довше дитина навчається у традиційній школі, тим гірше вона адаптується до умов демократичної школи;

– основними проблемами західних демократичних шкіл є підготовка та навчання вчителів до роботи в таких школах, а також залучення батьків учнів до навчально-виховного процесу, що в різних школах вирішується по-різному: від повного недопущення втручання батьків у нього до широкої участі батьків не тільки у вирішенні окремих питань, а й в основному органі самоврядування — загальних шкільних зборах.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. Balaban M. Deregulating Education // Education Revolution. — 2002. — № 34. — С. 25–26.
2. Greenberg Dan. Free at Last. — Sudbury Valley School Press, 1997. — 47 p.
3. Mintz Jerry. No Homework and Recess All Day. — AERO, 2003. — 136 p.
4. Neill A.S. Summerhill. — Penguin, 1999. — 216 p.
5. Паламарчук В.Ф. Проблеми навчання в системі альтернативної освіти. — К.: Освіта, 1993. — 78 с.

Леся ФЕДІК, Світлана ШЕЛУДЧЕНКО

## ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

*У статті зроблено оцінку освітянських послуг як інвестиційного виду економічної діяльності та інвестиційної привабливості регіонів України. Здійснено аналіз шляхів створення універсальної структури освітнього процесу в Європі та у певних країнах. Викладено методи управління якістю у вищих навчальних закладах України.*

На початку третього тисячоліття переосмислення минулого розвитку людства спонукає трактувати його як історію поширення знань. Ще академік С. Струмилін зазначав, що внесок освіти в темпи зростання національного доходу становить 40–60 % [2].

Відоме гасло "Перекуємо мечі на орала" нині читається так: "Перекуємо знання на гроші". Головними чинниками успіху при цьому є розумові здібності людини, її почуття, ініціатива, уява, вміння створити інноваційний товар, щоб його можна було найвигідніше реалізувати на ринку. Вартість товару сьогодні визначається обсягом уміщеного в ньому знову ж таки знання, наукового процвітання, що, як твердив Е. Кант, "Перетворює незріле суспільство в зріле, неповнолітнє — в повнолітнє, здичавіле — в цивілізоване" [4]. Тому подальший соціально-економічний розвиток України значною мірою залежить від ефективності функціонування системи вищої освіти, яка створює конкретні умови та можливості для формування висококваліфікованих кадрів, а відтак — економічного розвитку економіки держави.

***Метою статті*** є розгляд таких питань: інвестиційна привабливість регіонів України в наданні освітянських послуг, інтеграція національних систем освіти з Європою, реформування освіти, утвердження її стандартів та управління якістю у ВНЗ.

Роботи Д. Богині, О. Грішнової, М. Долішнього, С. Алупко, І. Кравченка, В. Куценка, І. Петрової, А. Чухно, Є. Ліванової та інших науковців підтверджують, що основним засобом забезпечення ефективності виробництва та покращення якості товарів і послуг є якість робочої сили, а одним із найвпливовіших чинників, які її визначають, — рівень освіти.

Для України в умовах зміни соціально-економічної системи питання трансформації вищої освіти, що повинна відповідати новим вимогам українського суспільства та нормам і потребам практики XXI ст., стають особливо актуальними. Це, відповідно, потребує аналізу сучасних методів і можливих шляхів її реалізації [7].

Питанням управління якістю освітніх послуг приділяли значну увагу такі дослідники, як В. Шухард, Е. Демінг, Д. Джуран, А. Фейгенбаум, А. Кросбі, К. Ісіхава, Г. Тагуті, Е. Адам, Р. Бенсон, М. Сако, С. Восс, К. Блекмон, С. Соколенко, О. Чернега, П. Калита, С. Фомічева, В. Качалов, А. Вакуленко, Л. Віткін. Впровадження сучасних підходів до управління якістю освітніх послуг оцінювали Е. Кеменейд, Р. Герр, Дж. Еванс, Л. Вейнстейн, Дж. Петрік, П. Сондерс, Дж. Дью, Л. Віткін та ін.

Надання освітянських послуг в Україні є одним з інвестиційних видів економічної діяльності. Згідно з оцінкою інвестиційної привабливості регіонів нашої країни, до першої пріоритетної групи увійшли Київська, Дніпропетровська, Харківська і Запорізька області й АР Крим. За результатами досліджень ефективність інвестицій в цій групі в середньому на 35–40% вища, ніж загалом в Україні. Другу групу формують — Луганська, Львівська, Одеська та Полтавська області, в яких середня ефективність інвестицій на 15–20% вища, ніж загалом в Україні. Третя група об'єднує сім регіонів середньої інвестиційної привабливості — Вінницьку, Житомирську, Закарпатську, Миколаївську, Сумську, Черкаську та Чернігівську області. В четверту, останню групу регіонів, увійшло вісім областей — Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька та Чернівецька, в яких ефективність інвестицій на 20–30 % нижча, ніж в Україні загалом [7].

Якщо проаналізувати динаміку приватизаційного процесу за даними Державного комітету статистики України, то майже всі області пріоритетної та достатньо високої інвестиційної привабливості лідирують і тут. Це свідчить про те, що нові власники підприємств вимагають нових знань і вмінь від своїх працівників. Це, відповідно, обумовило появу і розвиток приватних ВНЗ [7].

Оскільки останні мають змогу самостійно одержувати і вкладати кошти на розвиток інфраструктури, матеріальної бази, це надає можливість залучати до роботи найбільш кваліфікованих вчених і педагогів, формувати творчі групи з провідних фахівців для розробки оригінальних навчальних програм і науково-методичного забезпечення навчального процесу.

У сучасних умовах у світовій практиці відбувається не просто розширення приватних джерел фінансування вищої освіти, а комбінування різних фінансових потоків для оплати навчання, розподіл джерел фінансування витрат на підготовку фахівців вищої кваліфікації між декількома учасниками економічного процесу: населенням, державою, бізнесом і ВНЗ [7].

На думку експертів Європейського Союзу (ЄС), для того, щоб досягти високої якості роботи вищих закладів освіти, необхідно виконати такі попередні умови: інтеграція національних систем освіти, готовність до узгоджених дій, наявність конкретних програм спільних дій "на грані можливостей" [3].

Європа вже давно працює над інтеграцією національних систем освіти. Розробка і впровадження програм, спрямованих на формування спільного освітнього простору, розпочались у 1994–1995 рр. безпосередньо під впливом Маастрихтського договору, який утворив ЄС. Такі програми, як "Сократ", "Леонардо да Вінчі", "Молодь", TEMPUS спрямовані на стимулювання інтеграційних процесів і модернізацію освіти в країнах Європи. Вони передбачають розвиток обміну викладачами, студентами, партнерство між університетами і бізнесом, сприяння освіті дорослих, підтримку вивчення іноземних мов, молодіжних ініціатив, новітніх освітніх технологій тощо [10].

Групою Х. Тедеско, відомого експерта ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій, відкриті складові досвіду реформування освіти. Так, жодна з розвинених країн, що мали великі багаторівневі системи освіти вже на початку другої половини XX ст., не спромоглася їх успішно реформувати, задовольняючись лише кількісним розширенням окремих рівнів або секторів, тривалості й обсягу викладання. Як правило, широкі плани реформ призводили до незначних результатів, а рівень жорсткості і консервативності систем освіти кожного разу лише збільшувався (прикладами є Німеччина, Великобританія, Франція, США та ін.). Детальне вивчення 156 спроб реформ у різних країнах світу групою Х. Тедеско дало такі результати: лише кожна восьма спроба була вдалою, три чверті — невдалими, а решта дала суперечливі результати, які ініціатори реформ вважали позитивними, а інші науковці — негативними. Крім цього, великі й незаперечні успіхи в реформуванні систем освіти (як загалом, так і в окремих аспектах) були здобутком невеликої групи країн, де багатократне і тривале підвищення валового національного продукту супроводжувалося паралельним розширенням освіти від відносно низького початкового рівня. Цей багатогранний процес відбувався кожного разу в умовах сприятливого суспільного клімату з потягом і загальною повагою до знань, а також законів для інтенсифікації мотивації до навчання та самовдосконалення. Найбільш переконливі зразки успішних і комплексних освітніх реформ продемонстрували країни Азії: Сінгапур, Республіка Корея, Японія, Тайвань та ін. Абсолютна більшість подібних досягнень належить тим країнам, які здійснили прискорений перехід від аграрного суспільства до індустріального [3].

Однак, завдання щодо створення універсальної структури освітнього процесу в Європі були поставлені у Сорбонській спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти 1998 р. та Болонській спільній заяві європейських міністрів освіти 1999 р. Ці документи передбачають перехід на дворівневу систему освіти — бакалавр і магістр, прийняття системи європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), тобто системи взаємозаліку кредитів — одиниць вимірювання навчального навантаження студентів як організаційної основи їх мобільності [10].

Аналогічно Болонському з 2000 р. розпочався процес щодо об'єднання наукових досліджень в Європі, який отримав назву ERA (European Research Area — Європейський дослідницький простір).

У вересні 2003 р. відбулася Берлінська конференція міністрів вищої освіти європейських країн "Створюючи зону вищої освіти Європи". Згідно з її рішеннями система європейської вищої освіти стає більш прозорою, підвищується якість освіти на національному рівні і рівнях навчальних закладів. Якість вищої освіти стає основою створення Європейської зони вищої освіти. При цьому і надалі первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі. Учасники конференції звернулися до ENQA (European Network for Quality Assurance in Higher Education — Європейської мережі підтвердження якості вищої освіти) та її членів з пропозицією співпраці з EUA, EURASHE та ESIB і розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості [9].

Україна разом із Німеччиною, Францією, Великобританією, США, Канадою та іншими країнами узгодила свої освітні пріоритети в європейському просторі і підписала Лісабонську конвенцію щодо взаємовизнання кваліфікації в галузі вищої освіти [5]. Вона задекларувала наявність і цінність різних освітніх систем, поставила за мету створення умов для того, щоб

якомога більше людей, скориставшись здобутками національних систем освіти, отримали можливість бути мобільними на європейському ринку праці.

В останні роки наша держава проводила активну роботу над утвердженням стандартів другого покоління для ВНЗ, орієнтованих на посилену увагу до самостійної роботи студентів, розвитком багаторівневої професійної освіти — бакалаврату і магістратури; створенням у ВНЗ системи, яка забезпечує якість підготовки спеціалістів, тощо [1].

З метою забезпечення високого рівня якості освітніх послуг у різних країнах проводяться національні конкурси. Для цього, як правило, використовуються національні або відомі міжнародні премії: премія М. Болдріджа (США), проект з підвищення академічної якості ВНЗ США (AQIP — Academic Quality Improvement Project), премія Лемінга в Японії чи Європейська премія з якості.

Окремі ВНЗ усе ширше практикують використання спрощених або комбінованих моделей самооцінки, розроблених самостійно відповідно до власних потреб. Так, наприклад, Флоридський державний університет (США) для створення моделі самооцінки як якості освітніх послуг, так і якості системи менеджменту власного закладу загалом використав рекомендації стандарту ISO-9004 і критерії моделі проекту з підвищення академічної якості.

У Великобританії крім поширення процесу впровадження принципів тотального менеджменту якості, питаннями перевірки та оцінки рівня підготовки фахівців у ВНЗ займається спеціальний урядовий орган — Рада з якості вищої освіти (Hiqher Education Quality Council).

Характеризуючи процеси впровадження сучасних технологій управління якістю у ВНЗ України, необхідно зазначити, що з 582 сертифікованих систем управління якістю, зареєстрованих на 1 листопада 2002 р. в УкрСЕПРО не було жодної в сфері вищої освіти. Натомість у Російській Федерації нині, за результатами опитування 26 ВНЗ, у трьох із них системи управління якістю вже впроваджено, в семи — впроваджуються, в решти 14 — розробляються. Водночас у розвинених країнах діють сотні сертифікованих систем управління якістю [5].

У нашій країні ідеї міжнародного досвіду здобуття вищої освіти відображено в державних законодавчих і нормативних документах (Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”; Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття); положення, затверджене Кабінетом Міністрів України, “Про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)”, Указ Президента України від 4 липня 2005 р. №1013/2005 “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні”, примірний Статут ВНЗ тощо). Визначені в них проблеми інтеріоризації освіти є предметом дискусії на наукових конференціях і симпозіумах, академічних читаннях, кафедрах, у студентських аудиторіях [6; 8].

Отже, швидке економічне зростання, загальний соціально-економічний прогрес в Україні та покращення державного регулювання економічних і науково-технічних процесів сприятиме розвитку системи вищої освіти. Як свідчить досвід економічно розвинених держав, без впровадження сучасних підходів до управління якістю освітніх послуг неможливо забезпечити реальну інтеграцію вищої освіти, а отже, і загалом реального сектора економіки до європейського та світового простору. На міжнародному рівні для покращення діяльності ВНЗ необхідна узгодженість дій шляхом прийняття і затвердження міжнародних стандартів у цій сфері.

Зміни, яких зазнає система освіти останнім часом, проявляються в різних формах: ускладненні процесу навчання, розширенні інституційних форм і структури організації цієї сфери діяльності, диверсифікації її фінансового механізму тощо.

Тенденція зростання приватного фінансування в системі вищої освіти є відповіддю на сучасні об’єктивні умови, що породжені розвитком ринкової системи господарювання. Вища освіта в суспільстві з ринковою економікою не може бути безплатною; в такому суспільстві вища освіта — це ринкова інвестиція, яка приносить відповідний прибуток і дає ефект.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. Зазюн І. А. Болонський процес у Європі і Україні // Трибуна. — 2005. — № 1–2. — С. 14–16.
2. Кравченко І. С. Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: інвестиційні аспекти // Україна: аспекти праці. — 1999. — № 8. — С. 43–44.

3. Кряжев П., Корсак К. Приватний сектор світової вищої освіти у XXI столітті // Науковий світ. — 2004. — № 10. — С. 2–4
4. Кушерець В. Дорогою знань // Урядовий кур'єр. — 2004. — № 163. — С. 13.
5. Левченко О. М. Актуальність та шляхи впровадження зарубіжного досвіду управління якістю освітніх послуг вищих навчальних закладів України // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 5. — С. 96–100.
6. Найдьонов І. Болонський процес: культурологічні парадигми // Освіта і управління. — 2004. — № 2. — С. 60–66.
7. Плахотнікова Л. О. Зміна системи фінансування вищої освіти в період формування ринкових відносин в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 8. — С. 47–52.
8. Про невідкладні заходи, щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні. Указ Президента України від 4 липня 2005 р. №1013/2005 // Освіта України. — 2005. — № 51–52. — С. 1–2.
9. Сидоренко С. У Європу знань — через Болонський процес // Урядовий кур'єр. — 2003. — 15 листопада.
10. Суліма Є. Україна у Болонському процесі // Урядовий кур'єр. — 2005. — 20 травня.

Людмила ДЕРЕВ'ЯНА

# ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ

*У статті проаналізовано методологічних основ творчого потенціалу і креативного мислення. З'ясовано, що креативне мислення має велике значення в процесі дослідження чи будь-якої іншої творчої праці людини. Адже наскільки людина мислить нестандартно, цікаво, настільки буде високою, цікавою, потрібною її творча діяльність, тим більшу користь вона принесе суспільству*

Творчість людей завжди була двигуном науки. Адже лише творча людина може знайти певний неординарний підхід до того чи іншого явища, винайти щось нове. Якщо людина пізнає світ творчо, то це дуже корисно для суспільства. Нові технології виробництва, технічний прогрес, винаходи є результат творчої діяльності. Креативне мислення не властиве усім людям, тому вміння знаходити нестандартні шляхи вирішення завдань — це великий талант.

Важливе значення має творчість у написанні наукових досліджень. Успіх такого дослідження значною мірою залежить від уміння науковця вибрати найрезультативніші методи, оскільки вони дають змогу досягти поставленої мети. Ефективність праці у науковій діяльності залежить загалом від моральних, вольових і якісних характеристик працівника інтелектуального рівня. Вже аксіоматичним стало твердження, що творчий розвиток дитини на певному етапі має бути педагогічно скоригованим, оскільки викладач або наставник може значною мірою професійно закласти підґрунтя для становлення творчої особистості і визначити сталий перебіг цього процесу [1, 26].

Проблемами теорії творчості займається багато вчених різних наукових галузей Г.Айзенк, Б.Богоявленська, Л.Виготський, А.Дзикіні, І.Зязюн, С. Каплан, Н.Лейтес, А.Маслоу, В.Моляко, Ж.Піаже, Я.Пономарьов, С. Сисоєва, Е. Фромм, В. Шадріков, Г. Шевченко, Б. Юсов та ін. Вони відзначають, що розв'язання питань творчості залежить від розуміння процесу розвитку інтелекту, емоційно-почуттєвої сфери, креативності та безпосередньо способів прояву творчої активності особистості.

Основою самоактуалізації й самореалізації творчої особистості є *креативність*. Узагальнюючи думки багатьох дослідників щодо проблем творчого процесу, творчого мислення, творчої діяльності, творчого розвитку, творчої активності, творчого потенціалу загалом і креативності зокрема, можна стверджувати, що у деяких аспектах вони дійшли спільних висновків. Передусім це стосується основних параметрів, які характеризують креатину особистість.

***Метою статті*** є аналіз методологічних основ творчого потенціалу і креативного мислення. Цю проблему розглядали науковці як Т.Красило., О.Матюшкін, В.Шадріков, Б.Богоявленська, В.Кузьміна, В.Вернадський, І.Волошко, В.Моляко й ін. Як креативну особистість вони трактують власне таку особистість, котра внаслідок впливу зовнішніх